

Bo Gustafsson

Rosa Luxemburg och ”Socialdemokratins kris”

[Denna text skrev BG som *Förord* till 1971 års svenska utgåva av Rosa Luxemburgs [Socialdemokratins kris](#), även kallad ”Juniusbroschyren”]

”Äntligen har det i Tyskland utkommit en socialdemokratisk broschyr om krigets frågor — illegalt, utan anpassning till junkrarnas gemena censur.”

V. I. Lenin, *Om Juniusbroschyren*, 1916.

Rosa Luxemburgs bok ”Socialdemokratins kris” skrevs i kvinnofängelset på Barminstrasse i Berlin i april 1915 mitt under brinnande krig, smugglades ut ur fängelset och trycktes knappt ett år senare i Zürich, där den utgavs under signaturen Junius (efter pseudonymen på den engelske kritikern av George III:s absolutistiska planer under 1700-talets andra hälft). I sin bok avslöjade Rosa Luxemburg myten om det imperialistiska första världskriget som ett tyskt — eller för den delen: franskt, ryskt eller österrikiskt — försvarskrig, påvisade krigets verkliga drivkrafter och dess — med hänsyn till de agerandes faktiskt träffade val av handlingsalternativ — oundviklighet och ställde den tyska arbetarklassen inför uppgiften att ta upp ”den revolutionära klasskampen mot imperialismen”.

Rosa Luxemburg fullföljde därvid endast den socialistiska Andra internationalens egna beslut som emellertid förråts av flertalet av Internationalens ledare. Alltsedan 1900-talets första år var nämligen den internationella socialdemokratin på det klara med att faran för ett världskrig var akut och att arbetarklassen och dess revolutionära partier därför måste ena sig om vad de skulle göra, om kriget bröt ut. Bevisen för det annalkande världskrigets möjlighet var överväldigande: den fransk-ryska alliansen 1894, Tysklands flottbyggnadsprogram 1898, Englands och Frankrikes ”entente cordiale” 1904, rysk-japanska kriget 1904/05, första Marockokrisen mellan Tyskland och Frankrike 1905/06, engelskryska avtalet 1907, Bosnienkrisen 1909, andra Marockokrisen mellan Tyskland och Frankrike 1911, de två på varandra följande Balkankrigen 1911/12 . . . Hela den imperialistiska världen var som ett krutlager, i vilket isolerade explosioner redan förekom. Hur skulle krigsfaran mötas?

Redan på Paris-kongressen 1900 hade Internationalen på Rosa Luxemburgs förslag antagit en resolution mot militarismen och kolonialismen, en resolution som blottlade krigens grundläggande orsaker under kapitalismen och som samtidigt ställde konkreta kampuppgifter: de socialdemokratiska partierna skulle rösta mot alla krigsutgifter, uppfostra ungdomen i en antimilitaristisk anda och genomföra samtidiga demonstrationer i alla länder i händelse av en internationell kris. Den följande kongressen i Amsterdam 1904 ägde rum under det rysk-japanska kriget. Men under kongressens jubel tog ledarna för den ryska respektive den japanska delegationen, Plechanov och Katayma, varandra kamratligen; i hand för att därmed demonstrera troheten mot den proletära internationalismens principer. Innebörden var klar: även om dynastierna och kapitalisterna hetsade folken mot varandra, ämnade arbetarna i alla länder bestämt motsätta sig att slakta ned sina klassbröder.

På kongressen i Stuttgart 1907 dominerades överläggningarna av frågan om kriget. De olika resolutionsförslagen återspeglade på ett kusligt exakt sätt det faktiska läget i Internationalen. Bebels resolutionsförslag var riktigt i teorin men svävande när det gällde praktisk handling. Jaurès pläderade som vanligt vältaligt och glödande för att varje socialist skulle — försvara sitt eget land. Guesde motsatte sig handling med hänvisning till att militarismen ”bara” var en yttring av kapitalismen, vilken alltså var det enda egentliga angreppsmålet. Hervé fördömde alla slags krig. Situationen räddades av Lenin och Rosa Luxemburg. De utgick från Bebels teoretiskt riktiga förslag men kompletterade det, så att det kunde användas för praktisk

handling:

Om ett krig hotar att bryta ut, är det en plikt för arbetarklassen och dess parlamentariska representanter i alla berörda länder att uppbjuda alla krafter för att förhindra att kriget bryter ut och därvid utnyttja alla lämpliga medel, vilka naturligtvis förändras i takt med att läget i klasskampen och den politiska situationen skärps.

Om kriget ändå skulle bryta ut, är det deras plikt att ingripa för att få slut på det så fort som möjligt och att med alla krafter sträva efter att utnyttja den genom kriget uppkomna ekonomiska och politiska krisen för att politiskt resa massorna och påskynda det kapitalistiska klassherraväldets fall.

Det var klara ord. Internationalen skulle gå in för att 1) hindra världskriget, 2) om det trots allt bröt ut få slut på det så fort som möjligt och utnyttja krigets skakningar till att störta det kapitalistiska systemet och genomföra socialismen. Resolutionen antogs enhälligt och entusiastiskt. Den bekräftades på kongresserna i Köpenhamn 1910 och i Basel 1912. Den skulle säkert ha bekräftats på nytt av den nya kongress, som skulle äga rum i Wien i augusti 1914. Men dessförinnan bröt första världskriget ut. Den 28 juni 1914 föll skottet i Sarajevo. Den serbiske nationalisten Gavrilo Princip sköt ned den österrikiske tronföljaren Franz Ferdinand i Bosniens huvudstad Sarajevo. Den 28 juli förklarade Österrike, som stöddes och drevs på av Tyskland, krig mot Serbien, som i sin tur stöddes av Ryssland. Ryssland mobiliserade därför sina trupper. Det ledde till att Tyskland krävde, att Ryssland skulle inställa mobiliseringen inom 12 timmar och förklarade därefter krig först mot Ryssland och så mot Frankrike, som ju var allierat med Ryssland. Krigsförklaringen mot Ryssland var ur en synpunkt mycket viktig för den tyska regeringen, ”annars får jag inte socialdemokraterna med mig”, yttrade kanslern Bethmann-Hollweg. För att få en förevändning att förklara Frankrike krig lät tyska generalstaben sprida ut rykten om franska gränsöverträdelser vid Geldern, bomfällningar över Karlsruhe och Nürnberg och förgiftning av tyska brunnar utförda av franska sabotagegrupper. Natten mellan den 3 och 4 augusti marscherade de tyska trupperna in i det neutrala Belgien. Den 4 augusti svarade England med att förklara Tyskland krig. Världskriget var ett faktum. Dess yttersta orsak var det imperialistiska systemet. Den för tillfället drivande kraften var främst den tyska imperialismen, som grep efter världsmakten.

Vad gjorde Internationalen? Dess Socialistiska byrå sammanträffade i Bryssel den 29-30 juli. Men den gick inte till motaktion. En del av ledarna hade redan givit upp. Till dem hörde Victor Adler, ordföranden för Österrikes socialdemokratiska parti. Han deltog i mötet i Bryssel tillsammans med sin son, Friedrich. Han var fullständigt knäckt. Han kunde endast stamma: ”Kriget har redan brutit ut. Vi har tills nu kämpat mot kriget efter förmåga . . . Men vänta inte några fler aktioner av oss.” När den engelske labourrepresentanten Bruce Glasier kritiserade Adler för hans hållning, förhånades han av

Adler, som hänvisade till den engelska arbetarklassens passivitet under boerkriget! Adlers son Friedrich skrev senare: ”Hans tal gjorde ett ytterst beklämmande intryck på alla, särskilt på tyskarna och fransmännen. Den rapport som Victor Adler därefter avgav inför konferensen andades total passivitet.”

Närvarande vid konferensen var också Rosa Luxemburg som representant för det polska partiet. ”Det giftiga ludret” kallades hon av Victor Adler i ett brev år 1912 på grund av att hon då tagit upp kritiken av Adler och hans gelikar i Tyskland. Hon liksom de andra deltog i det stora offentliga möte, som anordnades i anslutning till konferensen. Hennes uppträdande vid detta möte har beskrivits på följande sätt:

Hennes ansikte var blekt och hon försökte uppenbarligen behärska en stark inre oro. Hon blev länge stående på tribunen, där Internationella Byråns medlemmar satt, och hon blickade stumt ut över församlingen. Därefter satte hon sig och dolde ansiktet i händerna. Två gånger kom medlemmar från Internationella Socialistiska Byrån fram och talade enträget till henne. Hon skakade energiskt på huvudet och svarade endast ”Nej!” ... Gång på gång bestormades Rosa av

församlingen. Men hon satt endast orörlig där, försjunken i tankar. Hennes ansikte vittnade om djupt lidande. (Paul Fröhlich, *Rosa Luxemburg. Gedanke und Tat*/ Frankfurt/M 1967, s. 243.)

Varför denna reaktion i detta avgörande ögonblick? Av en socialist vars hela liv och verksamhet genomsyrats av kamp mot opportunism, av personligt mod och initiativrikedom? Hade Rosa Luxemburg givit upp kampen? Nej. Förklaringen är i själva verket enkel. Konferensen hade gjort klart för henne, att för Victor Adler & Co var Internationalens beslut inte längre värda ens papperet de skrivits på. Hur skulle hon under sådana omständigheter kunna elda massorna till handling? Å andra sidan kunde hon inte heller i det ögonblicket och i det sammanhanget ställa sig upp och avslöja förråderiet. Alldeles oförberett skulle det ha utsatt förvirring, förlamat handlingskraften, hindrat de blixtnabba aktioner som dock kanske var möjliga och naturligtvis utnyttjas av fienden. Hon valde att tåga. Men hon skulle inte göra det i fortsättningen.

Under tiden ställdes hennes egentliga parti, det tyska socialdemokratiska partiet SPD, inför ett avgörande. Tyska riksdagen skulle ta ställning till de av regeringen begärda krigskrediterna. Vid omröstning inom riksdagsgruppen den 3 augusti röstade 111 socialdemokrater för beviljande, 15 mot, däribland Karl Liebknecht. Alla fogade sig efter majoritetsbeslutet med påföljd att socialdemokraterna den 4 augusti röstade i block för de av kejsaren begärda krigskrediterna. När Lenin läste om detta i de tyska socialdemokraternas huvudorgan *Vorwärts* vägrade han att tro det. Det måste vara en förfalskning av tyska generalstaben! Men det var ingen förfalskning. Det var sant. Med viss rätt kunde därför Wilhelm II säga: ”Jag känner inte längre några partier. Jag känner endast tyskar!”

Men det fanns tyskar och tyskar. Den av kejsaren förmodade enheten mellan klasserna existerade bara i hans egen inbillning. Vänsterkrafterna hade överrumplats. Men de hade inte besegrats. De opportunistiska ledarna hade förrått principer och beslut och utlämnat massorna till en chauvinistisk hets utan motstycke. De tyska imperialisternas paroll blev: ”Jeder Schuss ein Russ! Jeder Stoss ein Franzos!”. Men vänsterkrafterna dröjde inte med att formera sig och så småningom skulle det visa sig, att krigets verkningar också gjorde massorna mer och mer fientliga till de härskande och deras redskap: de högersocial-demokratiska ledarna.

I ledningen för motståndet stod Rosa Luxemburg, Karl Liebknecht, Clara Zetkin, Julian Karski, Franz Mehring och andra. De tog upp kampen mot kriget och de socialdemokratiska ledarnas krigspolitik. När tyska regeringen den 2 december 1914 begärde nya krigskrediter, röstade Karl Liebknecht ensam mot. Våren 1915 gav vänstern ut en egen tidskrift, *Die Internationale*, vars första och enda nummer innehöll en viktig artikel av Rosa Luxemburg: Internationalens återuppbyggnad. Med bitande ironi skar hon de chauvinistiska partiledarnas argumentation i bitar. Skarpast blev hon mot Karl Kautsky, som naturligtvis skyndat sig att leverera en ”teori” som försvar för förråderiet. Enligt denna fiffiga teori var Internationalen ett instrument för freden men inget medel mot kriget. Rosa Luxemburg skrev:

På god tyska betyder det, att det för proletariatet finns inte *en* livsregel, vilket den vetenskapliga socialismen hittills förkunnat, utan i stället *två*: en som gäller i fredstid och en annan som gäller för krigstillstånd. I fredstid har man inom landet klasskamp och utåt internationell solidaritet, i krigstid har man klassolidaritet inom landet men strid mellan arbetarna i olika länder. Den världshistoriska appellen i Kommunistiska Manifestet har fått ett väsentligt tillägg och lyder nu i det av Kautsky korrigerade skicket: Proletärer i alla länder, förenen eder i fredstid och skär halsen av varandra i krigstid!

Hon visade också hur de tyska imperialisterna kunde föra kriget just tack vare ”arbetar”-ledarnas samarbete:

I och med den fjärde augusti har den tyska socialdemokratin långt ifrån att ”tiga” övertagit en synnerligen viktig historisk funktion: den som imperialismens vapendragare i det pågående kriget. Napoleon sade en gång: två faktorer avgör utgången av en strid, den ”jordiska” faktorn, dvs. terrängen, vapnets beskaffenhet, atmosfäriska förhållanden etc., och den ”himmelska” faktorn, dvs.

härens moraliska sinnesförfattning, dess hänförelse, dess tro på saken. För den ”jordiska” faktorn i det pågående kriget sörjer på tysk sida i huvudsak firman Krupp i Essen, för den ”himmelska” faktorn är framför allt socialdemokratins ansvarig. De tjänster den gjort och gör den tyska krigsledningen alltsedan den fjärde augusti är omätliga. Fackföreningarna, som efter krigsutbrottet lagt alla lönestrider på hyllan och omger alla de militära myndigheternas säkerhetståtgärder med ”socialismens” nimbus för att förhindra oroligheter bland folket; de socialdemokratiska kvinnorna, som helt undandrar sig all socialdemokratisk agitation och i stället ägnar hela sin tid och kraft åt att arm i arm med borgerliga patrioter lugna nödlidande krigarfamiljer, den socialdemokratiska pressen, som med några få undantag ägnar sig åt att framställa kriget som en nationell och proletär angelägenhet och göra propaganda för det, åt att alltefter krigslyckan utmåla den ryska faran och tsarregeringens illdåd eller prisge det perfida Albion åt folkets hat, åt att jubla över uppror och revolutioner i andra kolonier, åt att sia om Turkiets uppsving efter detta krig, åt att lova frihet åt polacker, rutener och alla andra folkslag, åt att undervisa den proletära ungdomen i krigisk tapperhet och hjältemod — kort sagt åt att bearbeta folkmassorna och den allmänna opinionen för krigets ideologi, och slutligen de socialdemokratiska riksdagsmännen och partiledarna, som inte endast beviljar medel för krigföringen, utan även svartmålar varje oroande tendens till tvivel och kritik hos massorna som ”intriger” vilka de energiskt söker förkväva, medan de å sin sida diskret står till regeringens tjänst med äkta tysk-nationella, patriotiska broschyrer, tal och artiklar — har man någonsin i världshistorien skådat ett krig, i vilket sådana ting förekommit?

Det är klart, att denna tidskrift inte kunde få utges och dess upphovsmän tillåtas vara fria. Regeringen förbjöd den omedelbart och väckte åtal mot Mehring, Luxemburg och Zetkin för högförräderi.

Men vid den tidpunkten satt Rosa Luxemburg redan i fängelse för ett politiskt straff som hon dömts till redan före krigsutbrottet. Nu skrev hon ”Socialdemokratins kris”. Efter ett år — mitten av februari 1916 — släpptes hon igen. Då hade vänstern redan bildat den organisation, som så småningom skulle bli Tysklands Kommunistiska Parti: Spartakus (den 1 januari 1916). En konferens hölls i mars 1916, nu med deltagare från flera delar av Tyskland. Spartakus stöddes framför allt av ungdomen.

Men ännu var inte massorna mobiliserade. Isen bröts dock den 1 maj 1916, då Spartakusförbundet organiserade en demonstration i Berlin. Förbundet samlade 10 000 arbetare på Potsdamer Platz. Liebknecht talade. Han gav parollen för den fortsatta kampen: ”Ned med kriget! Ned med regeringen!” Han arresterades omedelbart. Men nu hade offensiven inletts. När Liebknecht den 28 juni 1916 dömdes till 2½ års tukthus, strejkade 55 000 arbetare i Berlins ammunitionsfabriker, strejker organiserades också i Bremen och Braunschweig och demonstrationer ägde rum i Stuttgart. Visserligen arresterades tusentals arbetare och sändes till fronten. Men resultatet blev bara, att den revolutionära propagandan spreds också till frontsoldaterna.

Även Rosa Luxemburg häktades på nytt, liksom den sjuttioårige Franz Mehring. Det var den 10 juli 1916. Ledningen av Spartakusförbundet övertogs då av Leo Jogisches, som även var ansvarig för förbundets tidning, *Spartakusbriefe*, i vilken Rosa Luxemburg medarbetade trots att hon skyfflades från fängelse till fängelse: september 1916 polishuset i Berlin, oktober 1916 fästningen Wronke i Posen och juli 1917 fängelset i Breslau. När riksdagen berövade Karl Liebknecht hans parlamentariska immunitet och överlämnade honom till militärdomstolen, skrev Rosa Luxemburg:

Förstamajfirande är landsförräderi! Kritik mot krigslånet — landsförräderi! Internationell solidaritet — landsförräderi! Klasskamp — landsförräderi! Strejker för att höja hungerlönerna — landsförräderi! Offentlig diskussion av ockret med livsmedel — landsförräderi! Klagorop från hungrande kvinnor utanför butikerna — landsförräderi! Det som har sagts tusentals gånger i socialdemokratiska tidningar, på socialdemokratiska väljarsammankomster, i socialdemokratiska riksdagstal, det är i dag landsförräderi.

Hela socialdemokratins femtioåriga verksamhet, som riktade sig mot krig, militarism, klass-

herravälde, klassolidaritet, nationell enighet och fosterländska floskler, är landsförräderi.

I riksdagen sade ”socialdemokraten” David med syftning på Karl Liebknecht: En hund som skäller, bits inte!

För att riktigt kunna svara på all denna nedrighet i riksdagen, inte advokatoriskt, inte formalistiskt, utan socialistiskt, inte för att debattera, inte argumentera, utan brännmärka det föraktliga packet som en hop folkförrädare skulle vi behöva just — Liebknecht!

Men svaret skall de få av proletariatets massor, av det hungrande, förtryckta, som kanonmat missbrukade folket. Och den socialdemokratiska majoritetstalarens ord om ”hundar” skall inte heller bli bortglömda.

En hund är den, som slickar stövlarna på den härskare, som i årtal sparkat honom.

En hund är den, som iförd belägringstillståndets munkorg glatt viftar svans och blickar herrarna i militärdiktaturen i ögonen, allt medan han ödmjukt gnäller om nåd.

En hund är den, som skäller på en fängslad, frånvarande person och sålunda tjänstgör-som apportör åt de för stunden makthavande.

En hund är den, som på regeringens kommando avsvärjar sig hela sitt partis förflutna, allt som varit honom heligt under ett helt liv, för att spotta på det och trampa det i smutsen.

Hundar är och förblir David, Landsberg och kompani. Och de kommer säkert att få sin spark av den tyska arbetarklassen, när uppgörelsens stund kommer.

Något så lysande, bitande, förintande hade inte skrivits sedan Karl Marx under 1848 års revolution redigerade *Neue Rheinische Zeitung*.

Först den 8 november 1918 öppnades fängelseportarna för Rosa Luxemburg. Hon var tänd av fängelsevistelsen. Det korpsvarta håret hade blivit grått. Men hennes revolutionära vilja var obruten. Hon skulle ha behövt vila. Men vila var inte att tänka på. Hon kastade sig med hela sin entusiasm in i den tyska revolutionen för att i spetsen för den tyska arbetarklassen försöka förinta det vilddjur, som nyss förtärt miljoner arbetares liv, gjort lika många kvinnor till änkor och barn faderlösa och lagt landet i ruiner: junkrarnas, militaristernas och kapitalisternas välde: den tyska imperialismen.

Men försöket lyckades — ännu — inte. Visserligen hade Tysklands verkliga härskare, general Ludendorff, flytt till utlandet på falskt pass. Han följdes strax av ännu en krigsförbrytare, kejsar Wilhelm, som styrde kosan till Holland. Regeringsmakten övertogs till en början av prins Max av Baden men vidarebefordrades till en annan stöttepelare för det bestående: socialdemokraten Friedrich Ebert. Denne övertog regeringsansvaret med försäkringen: ”Jag hatar revolutionen som synden!” Han handlade också därefter. Efter en formlig överenskommelse med generalstaben och i nära samarbete med den drägg, som samlades i de fascistiska kårerna, gick Ebert och hans partivänner Noske, Scheidemann. Målmedvetet in för att krossa arbetarklassens försök att störta den tyska imperialismen. De lyckades. Det skedde bl.a. genom att de den 15 januari 1919 lät sina verktyg mörda arbetarklassens ledare, Karl Liebknecht och Rosa Luxemburg. Scheidemann erkände indirekt i ett tal i Kassel den 16 januari 1919 de högersocialdemokratiska ledarnas ansvar för de avskyvärda brotten:

”När min vansinnige broder (!) lägger an mot mig (!) med sitt gevär, så kan jag, om det endast gällde mig, låta skjuta mig för att skona hans liv. Men när jag står i begrepp att störta mig in i ett brinnande hus för att rädda hustru och barn och den vansinnige brodern då lägger an mot mig, då finns det ingen återvändo, då måste jag sätta mig till motvärn mot honom, ty då gäller det inte längre mig utan många andra.” (*Vorwärts* 11/1 1919).

Den ”hustru” som Scheidemann räddade var den tyska imperialismen. ”Barnet” växte upp och blev — den tyska nazismen.

Rosa Luxemburgs bok, ”Socialdemokratins kris”, tillhör inledningen till denna, den sista

etappen i hennes liv. Syftet var just att förklara hur och varför den tyska socialdemokratin — en gång Internationalens ”starkaste förtrupp” och ”tänkande hjärna” den 4 augusti 1914 — dagen för ”det oerhörda, det exempellösa” — kunde rösta för den imperialistiska kejsarliga regeringens krigskrediter. Riksdagsfraktionen påstod, att den röstat för krigskrediterna emedan det gällde Tysklands ”nationella självständighet och självförsvar”. Var detta riktigt?

Partiet hade tidigare stått i en liknande situation 1870 vid det fransk-tyska krigets utbrott. Då hade August Bebel och Wilhelm Liebknecht, partiets ledare, vägrat att rösta vare sig för eller mot krigskrediterna, ty den tyska arbetarklassen kunde ta ställning varken för dynastin Hohenzollern eller för dynastin Bonaparte. August Bebel skrev senare i sina minnen, att om han då vetat vad han senare fick veta, skulle han ha röstat mot krediterna. Men de tyska socialdemokraterna var 1914 inte bara hänvisade till historiska analogier. De kände de grundläggande fakta: såväl tyska regeringens vitbok som inmarschen i Belgien visade ju tydligt redan innan röstningarna ägde rum den 4 augusti, att det inte rörde sig om ett tyskt försvarskrig. Därför kunde Rosa Luxemburg med rätta dra slutsatsen, att den socialdemokratiska ledningen den 4 augusti medvetet gjorde sig till medbrottsling i de tyska imperialisternas aggression. Rosa Luxemburg avslöjade samtidigt hur den socialdemokratiska ledningen försökte legitimera kriget mot Ryssland med Marx' ställningstagande år 1848. Men *då* var Tyskland revolutionärt och Ryssland behärskades av reaktionen. Nu var rollerna ombytta: reaktionen härskade i Tyskland medan Ryssland stod inför en revolution. I den situationen kunde Tysklands krig mot Ryssland inte få annat än reaktionära konsekvenser. ”Från Wien och Berlin släpptes kriget lös och det begravde den ryska revolutionen under ruinerna — kanske åter för flera år. 'De tyska gevärskolvorna' krossade inte tsarismen utan tsarismens vedersakare. De hjälpte tsarismen till det populäraste krig Ryssland upplevt de senaste hundra åren.” Rosa Luxemburg vände sig därför bestämt mot den opportunistiska partiledningens försök att förvandla fältmarskalk Hindenburg till Marx' och Engels testamentsexekutor.

De djupaste orsakerna till kriget — och det är bokens egentliga tema — var enligt Rosa Luxemburg 1) Motsättningen mellan den tyska och den franska imperialismen och 2) Imperialismens internationella utveckling sedan 1890. Den sistnämnda huvudfaktorn skapade en rad komplicerade motsättningar: mellan Italien och Frankrike i Nordafrika, mellan Frankrike och England i Egypten, mellan England och Ryssland i Centralasien, mellan Ryssland och Japan i Ostasien, mellan Japan och England i Kina, mellan Japan och USA i Stilla Havet osv. Den tyska imperialismens allt starkare framväxt efter 1890 blev, som Rosa Luxemburg träffande uttryckte det, ”den centralaxel” kring vilken alla dessa motsättningar grupperade sig och roterade.

En stor del av boken ägnas därför åt att analysera den tyska imperialismens framväxt och dess sammanhang med världsimperialismen. I själva verket blev därför ”Socialdemokratins kris” lika mycket ett komplement till den ekonomiska analysen av imperialismen i boken ”Kapitalets ackumulation” (1912), som en självständig analys av orsakerna till socialdemokratins abdikation som marxistiskt parti. Särskilt utförligt behandlar Rosa Luxemburg den tyska imperialismens förvecklingar i Västasien och Nordafrika, där den kom i motsättning till både den ryska, engelska, franska och italienska imperialismen.

Hennesframställning är överhuvudtaget ett mönster av allsidig marxistisk tonvikten ofta lagd på de politiska och militärstrategiska aspekterna. Ett par exempel:

Alltsedan den imperialistiska omvandlingen inträffat i den tyska politiken, har också Tysklands förhållande till Österrike förändrats. Österrike-Ungern ligger mellan Tyskland och Balkan, dvs. på vägen till den tyska orientpolitikens brännpunkt. Att ha Österrike till motståndare vore mot bakgrund av den allmänna isolering, som Tyskland genom sin politik försatt sig i, liktydigt med att avstå från alla världspolitiska planer. Men också om Österrike-Ungern försvagas och faller sönder, vilket är identiskt med att Turkiet omedelbart likvideras och att Rysslands, Balkanstaternas och Englands ställning stärks oerhört, skulle visserligen Tysklands nationella enighet och stärkande

realiseras, men samtidigt skulle livslågan i Tyska rikets imperialistiska politik blåsas ut. Att rädda och upprätthålla den habsburgska monarkin blev alltså logiskt den tyska imperialismens andra uppgift liksom upprätthållandet av Turkiet var dess huvuduppgift.

Om den ryska imperialismen skriver Rosa Luxemburg:

Imperialismen i Ryssland är liksom i de västliga staterna sammanvävd av olika element. Dess starkaste länk utgör dock inte som i Tyskland eller England det ackumulationshungriga kapitalets ekonomiska expansion utan statens politiska intresse. Visserligen har den ryska industrin, vilket överhuvud taget är typiskt för den kapitalistiska produktionen, trots den inre marknadens ofullkomlighet, också att uppvisa en export till Orienten, Kina, Persien, Mellersta Asien och den tsaristiska regeringen försöker med alla medel befrämja denna export som önskad grundval för sina ”intressesfärer”. Men den statliga politiken är här den pådrivande, inte den pådrivna faktorn.

Rosa Luxemburg vidareutvecklar därefter detta tema och visar, att en rad olika faktorer medverkat i den ryska imperialismens framväxt: tsarrikets naturliga kolonisation öster- och söderut; tsarismens strävanden att skaffa sig en internationell ställning som pant för sina ständiga lån från de kapitalistiska staterna; dynastins intresse att avlänka det förtryckta folkets uppmärksamhet från förtrycket; den unga ryska kapitalismens ekonomiska intressen; framför allt den kartelliserade tunga industrins intresse av upprustning; nödvändigheten att bevaka de ryska intressena gentemot Turkiet och Balkan, endast och allenast för att slå vakt om Dardanellerna, nyckeln till tsarrikets besittningar vid Svarta Havet osv. När Lenin våren 1916 läste Rosa Luxemburgs bok och på sitt vanliga grundliga sätt gjorde utdrag, anteckningar och kommentarer skrev han bl.a.: ”s. 43. I Ryssland är imperialismen ”inte” så mycket *ekonomisk expansion*” som ”*statens politiska intresse*”. (Samlade verk, eng. uppl. band 39, s. 309.) Tydligt instämde han i denna karakteristik, ty han hade för vana att i annat fall sätta både ett, två och tre fråge- eller utropstecken i marginalen. Detta behöver inte j förvåna, ty Lenin själv tvingades av den tsaristiska censuren att inskränka sin egen analys av imperialismen till dess ekonomiska grunder och han underströk själv, när han kommenterade sin egen teori, att ”imperialismen kan och måste definieras på ett annat sätt, om man inte blott tar hänsyn till de grundläggande rent ekonomiska begreppen”. (Lenin, *Valda Verk*, 1:2, s. 447 och 543). Rosa Luxemburgs framställning av imperialismens struktur och utvecklingsprocess är därför också ett utomordentligt komplement till Lenins. Deras slutsatser är i själva verket också på många punkter identiska. Även Rosa Luxemburg underströk sålunda, att den imperialistiska politiken och första världskriget inte var ”ett verk av den ena eller andra staten utan produkten av en bestämd utvecklingsnivå i kapitalets utveckling i världsmåttstock, en alltigenom internationell företeelse, ett odelbart helt, som endast kan förstås i alla dess ömsesidiga relationer och som inte en enda stat kan undandra sig”. Liksom Lenin slog också Luxemburg fast — och faktiskt något tidigare än Lenin att imperialismen var kapitalismens ”högsta mognad, dess sista levnadsetapp”.¹

Men just därför var det omöjligt att, som de opportunistiska ledarna för Andra internationals partier, beteckna världskriget som ett nationellt försvarskrig. Ty konsekvensen därav blev ju endast, att arbetarna i samtliga i kriget indragna länder gjorde rätt, när de ömsesidigt skar halsen av varandra. Nej, uppgiften för alla verkliga socialister var just den som fastslagits i resolutionen på Internationals kongress i Stuttgart 1907 (se ovan). Tillämpat på den aktuella situationen i Tyskland innebar det inte uppslutning på imperialisternas sida utan front mot imperialisterna. Eller som Rosa Luxemburg skrev:

Ty den första plikten gentemot fäderneslandet i den stunden var: att påvisa den verkliga orsaken till det imperialistiska kriget! riva sönder väven av patriotiska och diplomatiska lögnar, med vilken detta anslag mot fäderneslandet insveptes; ... att till det yttersta motsätta sig fäderneslandets förnedring genom belägringstillståndet; nödvändigheten av omedelbar folkbeväpning och att

¹ Diskussionen om imperialismen hade pågått sedan sekelskiftet. Lenins bok var inte början utan *slutpunkten* i denna diskussion.

proklamera att folket avgör frågan om krig och fred; ... att omedelbart avskaffa all politisk rättslöshet, då endast ett fritt folk effektivt kan försvara sitt land; ...

Det fanns brister, delvis stora brister i Rosa Luxemburgs behandling både av imperialismen, socialdemokratins kris och programmet för att bekämpa imperialismen och lösa socialdemokratins kris. De viktigaste påvisades av Lenin i artikeln ”Om Juniusbroschyren” (*Samlade verk*, eng. uppl. band 22, s. 305ff²). Faktiskt var kritiken av socialdemokratins opportunistiska mindre skarp än den varit i — den ovan refererade — artikeln ”Internationalens återuppbyggnad” i tidskriften *Die Internationale*. Vidare hävdade Rosa Luxemburg felaktigt, att det *överhuvud taget* inte kunde förekomma nationella krig under imperialismen. Lenin kritiserade denna vanföreställning och hans kritik är på denna punkt en briljant tillämpning av den materialistiska dialektiken. Hans huvudpunkt var, att ”nationella krig i kolonierna och halvkolonierna under imperialismens epok är inte bara sannolika utan oundvikliga”. Den sanningen har sannerligen bekräftats eftertryckligt. Men han underströk också, att nationella krig kunde förekomma *även* i det imperialistiska Europa, ”till exempel från de små (låt oss antaga annekterade eller nationellt undertryckta) staternas sida *mot* de imperialistiska makterna”. Denna punkt var viktig. Ty om Rosa Luxemburg hade rätt, så fanns det *bara reaktionära krig*, så var det riktigt att förhålla sig *likgiltig* till de nationella rörelserna, så var *pacifismen* (”Ned med vapnen!”) den enda förnuftiga ståndpunkten. Men Rosa Luxemburg hade inte rätt och förtjänsten av att ha påvisat detta är Lenins. För det tredje hade Rosa Luxemburg fel, när hon sade, att det ur arbetarklassens synpunkt var likgiltigt, om det imperialistiska kriget ledde till seger eller till nederlag. ”Har vi inte alltid sagt”, anmärkte Lenin, ”och har inte erfarenheterna av de reaktionära krigen visat, att nederlag underlättar de revolutionära klassernas arbete?”. Slutligen var också Rosa Luxemburgs program för den tyska vänstern ofullständigt och delvis felaktigt, främst när hon som plattform mot det imperialistiska kriget uppställde Marx' och Engels nationella program från 1848: parollen om en enda stor tysk republik. Lenin invände:

Nu är det objektiva läget för de ledande största staterna i Europa ett annat. Utvecklingen framåt om man bortser från möjliga, tillfälliga bakslag kan endast realiseras i riktning mot det *socialistiska* samhället, den *socialistiska* revolutionen. Mot det imperialistiskt-borgerliga kriget, den högt utvecklade kapitalismens krig, kan ur synpunkten av utvecklingen framåt, ur den framskridna klassens synpunkt *objektivt* endast stå ett krig mot bourgeoisin, dvs. i första hand proletariats inbördeskrig mot bourgeoisin om makten, det krig *utan* vilket det *inte kan finnas* någon allvarlig utveckling framåt ...

Det var det programmet Lenin och bolsjevikerna omsatte i Ryssland några månader senare. Men och det är ytterst typiskt för Rosa Luxemburg samma program hade hon själv varit med om att tillsammans med just Lenin formulera vid Internationalens kongress i Stuttgart 1907. Och hon vigde sitt liv åt att omsätta det i praktiken i den tyska novemberrevolutionen 1918. Det var sista — men inte första — gången Rosa Luxemburg fick rätt mot Rosa Luxemburg. Lenin hade förutspått det, när han avslutningsvis skrev om den tyska vänstern i sin artikel om Junius-broschyren: ”De kommer att förstå det och även gå vidare på den riktiga vägen.” I likhet med alla stora revolutionärer tog Rosa Luxemburg ibland — t.o.m. ofta — fel i teorin eller när hon bedömde en fråga på avstånd. Men sällan i den revolutionära praktiken, där hon vägledes av sin klasständpunkt. Som Lenin sade: hon var och förblir en örn.

Lästips

[Texter av Bo Gustafsson](#)

[Texter av Rosa Luxemburg](#)

[Artiklar om Rosa Luxemburg](#)

² På svenska: [Om Juniusbroschyren](#)